

7. Ochrana historických sídel a jejich částí v ČR

Jak již bylo zmíněno v úvodních přednáškách, Česká republika náleží z hlediska kulturních hodnot a jejich četnosti mezi nejbohatší země světa. Problematika památkové péče a regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón je odborně náročná činnost, vycházející z koncepce památkové péče v naší zemi i z mezinárodních dokumentů, vztahujících se k této náročné činnosti. Co se týče plošné památkové ochrany, je u nás registrováno **40 městských památkových rezervací, 61 vesnických památkových rezervací, 209 městských památkových zón a 164 vesnických památkových zón.**

Nejhodnotnější a nejzachovalejší historická centra našich měst jsou součástí světového kulturního dědictví UNESCO. /historické jádro Prahy, Českého Krumlova a Telče, historické jádro Kutné Hory/ Při konkrétních problémech v oblasti zachování, obnovy a zásahu do organismu MPR a PZ se setkávají zájmy orgánů státní správy, odborných orgánů památkové péče a v neposlední řadě i podnikatelů a všech občanů výjimečně krásných měst naší České republiky.

Protože se v minulosti postupovalo v některých případech necitlivě k historickému prostředí našich měst, nebude na škodu si tuto složitou problematiku přiblížit, seznámit se s vývojem památkové péče v oblast historických měst, postupy a zásadami památkové péče a ochrany památkových struktur. Problematika přístupu k zachování historického prostředí a jeho autenticity je stále diskutovanou otázkou mezi odbornou veřejností což dokazuje trvalý zájem o vzhled našich nejvzácnějších měst. Samostatnou kapitolou je problematika nových staveb v prostoru MPR, PZ, názorově se poněkud rozchází představy orgánů památkové péče a architektů o pravidlech pro tuto náročnou oblast. V současné době je řada příkladů na kterých je možno problematiku hodnotit. Složitost je v tom, že města potřebují nové podněty, aktivity, musí počítat s komerčními aktivitami, přinášejícími ekonomické prostředky pro rozvoj městských aktivit. V tomto směru je třeba najít vyvážený přístup, vycházející z potřeby zachování kulturních hodnot sídla v intencích trvale udržitelného rozvoje.

7.1 Vznik a vývoj měst na našem území

Vývoj lidské společnosti souvisí a je dokumentován strukturou a vývojem osídlení. Pro vývoj sídelní struktury jsou významnými faktory: způsob obhospodařování území, výrobní a společenské vztahy, které se vyvíjí v závislosti na změnách hospodářského a ekonomického vývoje.

K rozvoji sídlištních typů dochází v souladu s vývojem hospodářské a ekonomické základny která vyvolává potřebu trvalého využití ploch a vznik nové zástavby.

Na našem území lze vývoj osídlení sledovat od starověku, kdy je jižní část evropského kontinentu v 5.- 4. století ovlivněna expanzí říše římské až po hranici Dunaje, za kterou se římská města vyskytují jen ojediněle. V této době jsou na našem území hradiska Keltů, nazývají oppida, která nelze ještě považovat za města. Byla ohrazená o celkové rozloze 100ha a obsahovala volné plochy pro útočiště okolního obyvatelstva před nepřítelem. Keltská hradiska byla zničena nájezdy germánů, kteří útvary připomínající zárodek města nevytvořili.

V 7.století vznikají s prvním pokusem o založení státního útvaru útočištná Hradiště na ochranu před Avary. V 8.a 9. století je doplňováno území jižních a střední oblasti Čech kmenovými středisky a opevněnými hrady. Do této doby je datován také Pražský hrad a Vyšehrad.

V 9. století po sjednocení slovanských kmenů byly vytvořeny podmínky pro vznik Velkomoravské říše, zajímavější území dnešní Moravy a Slovenska až po vodní toky Dumaj a Tisu s nejvýznamnějšími středisky, kterými bylo: hradiště na území Starého města u Uherského Hradiště, Mikulčice u Hodonína/ 2 000 obyvatel, plocha 6 ha, Modrá, Pohansko a Nitra. Velkomoravskými hradišti byly také lokality Olomouc, Strachotín, Rajhrad u Brna a Staré Zámky v Brně – Líšni.

Po zániku Velké Moravy v 10.stol. se těžiště státního útvaru přesouvá do Čech a přirozeným centrem se stává Praha, ležící na křížení významných cest – severojižní z Bavor k Baltu /Zlatá stezka/ a západovýchodním propojením evropských cest. Hlavními mocenskými a hospodářskými centry s vazbou na knížecí hrady byly v této době lokality: Stará Píseň, Žatec, Mělník, Hradec Králové, Olomouc, Brno, Znojmo, Bratislava a další. Postupným rozšiřováním osad se utvářela rostlá sídliště

kolem křížení cest s prostorami tržiště. stranou od komunikace, nejčastěji na vyvýšenině je kostel, jinak je seskupení sídelních prvků volné, v závislosti na přírodních podmínkách a terénním reliéfu. Sídlíště nebyla ohrazena. Vývoj je možno doložit na vzniku a vývoji Prahy.

V tomto období již byla na našem území poměrně hustá síť tržních osad s vazbou na feudální sídla. Románské sídlíště svým charakterem a funkčním posláním nabývá charakteru městského osídlení.

Následné období charakterizované rozkvětem obchodu a diferenciací řemeslné výroby za vlády posledních Přemyslovců vede ke vzniku a rozvoji měst.

Základní případy městského založení:

- v návaznosti na feudální sídlo nebo starší sídelní útvar
- v návaznosti na vodní tok – ústí řeky nebo vodní přechod
- v návaznosti na obchodní komunikační spojení

Novým faktorem je obranyschopnost sídla, proto je významná volba strategické polohy města.

Silný urbanizační proces se projevil zakládací činností v období vlády Přemysla Otakara II, který založil několik desítek českých a Moravských měst.

Pro vývoj moravských měst je významná existence olomouckého biskupství, zejména v období činnosti biskupa Bruma. Města v té době měla různé výsady udělované panovníkem, který měl ve městech značnou oporu.

Co se týče půdorysného uspořádání, mají města pravidelný nebo nepravidelný půdorys, do poloviny 13. stol. vznikají města s nepravidelným půdorysem, vycházejícím z přírodních podmínek, topografie terénu, vodního toku a dalších determinantů. Centrem je obvykle náměstí, které je zároveň základním kompozičním prvkem. Komunikační síť je základem pro utváření parcelace, vytvářející základní charakter městské zástavby. tento typ je charakteristický pro staré sídelní území s hospodářsky silným zázemím.

Mezi první založená města s nepravidelným půdorysem patří Opava/1224/, Znojmo /1225/, Hradec Králové/1225/, Brno/1238/, Olomouc/1240/, Praha/1240/.

Jinou alternativou je lokační spojení dvou dobově odlišných a kvalitativně různých sídlíšť, lokace vedle staršího útvaru – Znojmu, Kroměříž.

Ve 13. století dochází postupně ke kolonizaci území, vznikají pravidelná města. Jejich základem je náměstí, čtvercové, obdélníkové, půdorys je šablonovitý s více nebo méně pravidelnou uliční sítí určující zástavbu. Příkladem takového města je Plzeň /1295/ s největším gotickým náměstím v Čechách /139x 193m/, České Budějovice/1265/, Klatovy, Nový Jičín.

V oblastech výskytu rud a nálezů stříbra jsou zakládána horní města, např. Jihlava, Kutná Hora.

Středověká města měla celkovou rozlohu 5 – 10ha a počet obyvatel se pohyboval v rozmezí 2 000 – 4 000 obyvatel.

Architektura – postupně se v průběhu 14. stol. stabilizuje městská zástavba, postupně se původně dřevěný dům nahrazuje hrázdenou a kamennou stavbou. Ustálila se forma obytného hloubkového domu ale objevuje se i mělký jednotraktový dům. Obvyklými stavbami jsou klášter a kostel, od 15. stol. se objevují nové druhy staveb, radnice, špitály, postupně stavby výrobního charakteru a služeb.

Samostatným příkladem je vývoj hlavního města Prahy, která je vyvrcholením středověkého urbanismu u nás. Založením Nového města pražského Karlem IV je vytvořen jedinečný funkční a kompoziční celek, předznamenávající renesanční pojetí měst. V lucemburském období pokračovalo zakládání menších poddanských i větších měst./Mladá Boleslav, Bechyně, Karlovy Vary/

Ojedinělý typ města přinesla husitská revolta. Město Tábor je ojedinělý typ města, spojující záměrné založení města s rostlou strukturou zástavby původně vojenského tábořiště.

Největší význam středověkého období spočívá ve vytvoření rovnoměrné struktury městského osídlení, která byla v rovnováze s jeho zemědělským zázemím.

Shrnutí historického vývoje a postupu přestavby měst:

- v období pozdní gotiky nastává kvalitativní přeměna dřevěné zástavby na zděnou, stabilizace půdorysného rozvrhu se stanovenou výškou zastavění. Zástavba je kompaktní, vnější výraz města je utvářen soustavou opevnění. Dominantou je hrad, radniční věž, kostel.
- renesanční přestavba je spojena se změnou životního stylu, domovní jednotky se vzájemně propojují, horizontální členění převládá nad vertikálním, projevuje se snaha o napřímení prostoru ulice, přestavba uličního průčelí. Časté jsou nástavby pater, úprava dvorních křídel, arkádová nádvoří. Úprava fasád sgrafitem a štíty. Uceleným příkladem renesanční koncepce přestavby je výstavba Nového města nad Metují od roku 1527, po požáru 1540 regulovaná jednotným plánem ojedinelým v této etapě vývoje. /byla zajišťována Pernštejnny a vytvořila sjednocující výraz náměstí s podloubím a jednotnými průčelními štíty.
Gotická urbanistická osnova zůstává úpravou nedotčena.
- barokní přestavba gotického a renesančního města je determinována potřebami a názorovými změnami zejména cizí šlechty, které měly za následek totální přestavbu nevyhovujících stísněných objektů a celých městských částí. Nový architektonický styl přináší změnu výrazu staveb, měřítko, detailu. Barok vnáší do města zeleň, jsou zakládány parky v návaznosti na honosná šlechtická sídla a paláce. Přestavby mění výraz klášterů a sakrálních staveb. Rozrůstá se i měšťanský dům.
- Přestavba v období ranného kapitalismu je etapou počátku novodobých přestaveb. Ve druhé pol. 19. stol. se projevuje stagnace vývoje, která je postupně neudržitelná z důvodu rozvoje průmyslu a dopravy. Dověšením průmyslové revoluce dochází k prudkému rozvoji zejména průmyslových měst. Obyvatelstvo z venkova se koncentruje do měst a vyvolává potřebu nové výstavby pro bydlení. Vznikají nové čtvrtě na předměstích. Je neudržitelné sevření města v městských hradbách, dochází k částečnému nebo úplnému odstranění hradebního okruhu./např. v Brně od roku 184ř, výstavba okružní třídy podle regulačního plánu z r.1863. Sadové okruhy jsou vytvářeny v řadě dalších měst, v Plzni, českých Budějovicích, Písku, Olomouci a Hradci Králové.
- Novým typem se stala lázeňská města Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy lázně.
- V posledních desetiletích 19. stol. se města postupně vybavují technikou, zejména vodovodem a kanalizací, realizuje se plynové osvětlení ulic. Růst měst vyvolal potřebu veřejné městské dopravy. Výstavba městské dopravní sítě byla zahájena v roce 1896 v Praze.Ve 20.sto. se jedná o přestavby dle regulačních podmínek různé úrovně. Návrh regulace pro Staré město Pražské pochází z roku 1886 a následně pro Malou Stranu , bylo asanováno židovské město. Z této doby pochází nevhodné a zničující zásahy do původních struktur.
- Ještě necitlivější byla přestavba historického jádra Brna, která při zachování uličního trasování z větší části nahradila historickou zástavbu nepřilíživou eklektickou zástavbou.
- Z dalších let pochází řada přestaveb různé kvality, v té době již byly zpracovávány urbanistické plány, v nichž byly schématicky řešena historická jádra měst. Výjimku tvoří např. regulační plán Hradce Králové od Josefa Gočára. Obava o ohrožení historických hodnot vyvolává hnutí na podporu památkové péče, pochopení historického prostředí jako celku. Tyto snahy byly rozvíjeny po I.světové válce, jejich realizace se však začala uskutečňovat až po II. světové válce.

7.2 Odborná terminologie: definice města, historického jádra, historické zóny.

Město je pojem pro geograficky vymezený sídelní útvar se specifickým vývojem od doby vzniku do současné podoby. Města jsou ekonomicky fungující systémy, zajišťující základní funkce: bydlení, výrobní a pracovní aktivity, specifické funkce /vybavenost, obchod a služby, společenské a správní činnosti/ sportovní a rekreační aktivity, zeleň, dopravní systémy a technickou vybavenost.

Historické město je historickou strukturou, která vznikla, vyvíjela se a přetvářela vlivem společenských, politických a hospodářských podmínek do dnešní podoby.

Město historického původu, které vzniklo a vyvíjelo se v různých vývojových etapách ukončených společensko-ekonomických formací. V ČR je to město vzniklé v období feudalismu

Historické jádro je zpravidla centrální jádrová část města v rozsahu původního hradebního okruhu s nejstarší a nejcennější zástavbou.

Historická zóna je území, ucelená část města vyznačující se prvky historického potenciálu, vykazující znaky historického prostředí.

Památková rezervace

Území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek, popřípadě archeologických nálezů. Podle typu sídla se rozlišují městské památkové rezervace /MPR/ a vesnické památkové rezervace /VPR/.

Soubory zahrnující technické památky nebo území dokladující vývojové etapy výroby jsou technické památkové rezervace /TPR/.

Dále existují archeologické rezervace a památkové rezervace bez bližšího určení. /například Kuks/

Památkové rezervace prohlašuje nařízením vláda ČR, ve kterém stanoví podmínky pro zabezpečení ochrany a podmínky zabezpečení státní památkové péče.

Památková rezervace je vyšší formou ochrany historicky hodnotného území. Historická zástavba v sídelně využitém území je většinou kompaktní, bez výskytu nevhodných zásahů. Historické objekty jsou dochovány v původním objemu, ztvárnění fasád včetně detailu, výplní otvorů. Vymezení MPR je zpravidla tvořeno hranicí původního hradebního systému v rozsahu původního jádra.

Památková zóna

Území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty.

Památkovou zónu prohlašuje Ministerstvo kultury po projednání s Krajským úřadem a určí podmínky její ochrany.

Památková zóna je obvykle část sídelního útvaru, která má dobře dochovanou půdorysnou a hmotovou strukturu s menším podílem intaktně dochovaných staveb.

Smyslem vyhlášení je zajistit památkovou ochranu ve stanoveném rozsahu a stanovit regulační podmínky pro stavební činnost v hranicích památkové zóny.

Krajinná památková zóna

Je vymezené území krajiny v jehož utváření se projevila vědomá lidská činnost, umělecká nebo pracovní činnost, která toto území v historii formovala do dnešní podoby. Může zahrnovat hodnotné stavební celky i sídla, nejčastěji vesnice s typickými regionálními znaky.

Ochranné pásmo

Vyžaduje –li to ochrana nemovité kulturní památky, nemovité národní kulturní památky, památkové rezervace nebo památkové zóny, vymezí obecní úřad obce s rozšířenou působností po vyjádření odborné organizace památkové péče ochranné pásmo.

Obraz města je výraz výtvarné hodnoty vnější formy, uplatňující se v celkové prostorové podobě a siluetách dálkových pohledů.

Vesnice je samostatně vzniklý útvar zástavby, sídelní forma původně zajišťující všechny potřebné funkce, vytvořená pro obyvatelstvo zabývající se převážně zemědělskou produkcí.

Pro územní plánování v plochách MPR a PZ se používá pojmu „památkový urbanismus“, který se zabývá aplikací zásad památkové péče v nejcennějším území našich historických měst, zabývá se koncepcí památkové ochrany , funkčním využitím ploch v MPR a PZ a stanovením podrobných regulativů funkční a prostorové regulace s cílem ochrany a zachování objektů a autentického prostředí na jejich území.

Vyhlášené stupně památkové ochrany jsou ve smyslu zákona č.20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších změn obsažených v zákonech č.242/1992 Sb., č. 361/1999 Sb. č.122/2000 Sb., č.146/2001 Sb. závaznými limity památkové péče a jako takové musí být respektovány při tvorbě rozvojových plánů a zpracování územně plánovací dokumentace.

7.3 Vývoj plošné ochrany měst, významné dokumenty rozvoje a záchrany kulturního dědictví měst

Města a ostatní formy sídel na našem území prošly historickým vývojem, který se projevil vývojovými změnami jejich původní historické struktury. Tyto změny měly svoje příčiny, ať už se jednalo o přirozený vývoj nebo následky násilných konfliktů, zejména válečných.

Pod pojmem vývoj měst jsou zahrnuty i procesy, které souvisí se strukturou a stavební podstatou nepřímo. Jsou to například změny ve společnosti související s politickými a ekonomickými změnami, kulturním a technickým pokrokem, sociálními změnami, změnami zákonů a nařízení majícími vliv na společenské klima a zpětnou vazbu způsobující rozvoj, nebo stagnaci městského organismu.

Všechny tyto procesy, mají-li být pro budoucnost dokladovány a má-li být zachována historická podstata našich měst a městských částí, vyžadují určitou formu ochrany a řád – regulativy. Většina našich měst má unikátní, nenarušenou strukturu historického jádra, osobité prostředí ve kterém žijeme, pracujeme, odpočíváme. Jsme s ním ztotožněni a spoluvytváříme kulturu místa a jeho lidské měřítko.

Potřeba koncepčního rozvoje měst, při zachování hodnotných městských struktur vychází z mezinárodních dokumentů, kterými jsou charty moderního urbanismu. Mezi nejvýznamnější patří programový dokument moderního urbanismu, Aténská charta z roku 1933, Benátská charta z roku 1965 a Mezinárodní charta pro ochranu historických měst přijatá ICOMOS v roce 1987, které předcházela Evropská charta památkové péče Amsterdam 1975. V roce 1985 byla přijata **Konvence o záchraně architektonického dědictví Evropy v Granadě, ke které Česká republika přistoupila sdělením Ministerstva zahraničních věcí č.73/2000.**

Významným dokumentem evropského urbanismu je Evropská charta regionálního a prostorového plánování z roku 1983 – Toremolinská charta, vyjadřující globální celoevropské principy, vyvážený sociálně-ekonomický rozvoj regionů a zodpovědné zacházení s přírodními zdroji a ochranu prostředí.

Nejvýznamnějším dokumentem je mezinárodní charta pro záchranu historických měst , přijatá v roce 1987 ve Washingtonu. Obsahuje zásady ochrany historického charakteru a obrazu města ve vztahu k rozvojovým plánům na všech úrovních.

Principy a cíle:

Ochrana historických měst a čtvrtí, má – li být účinná, musí být součástí politiky ekonomického a sociálního rozvoje a musí se ní počítat v plánech úprav a urbanismu na všech úrovních.

Hodnoty, které je třeba uchovat, jsou:

Historický charakter města a soubor materiálních a duchovních prvků, které představují jejich obraz, zvláště:

- městská forma definovaná osnovou, parcelací,
- vztahy mezi různými městskými prostory /prostory zastavěné, volné, osázené/
- forma vzhled budov /interiér a exteriér/ jak jsou definovány svou strukturou, objemem, stylem, měřítkem, materiály, barvou a výzdobou
- vztahy města k okolnímu prostředí, přirozenému nebo vytvořenému člověkem
- různá poslání města získaná během jeho historie

Každý zásah do těchto hodnot by poškozoval autentičnost historického města.

Účast a implikace obyvatel celého města jsou nezbytné pro úspěch ochrany. Ochrana historických měst se týká především jejich obyvatel.

- Konzervace historických měst a čtvrtí předpokládá stálé udržování budov
- Nové funkce a sítě infrastruktury požadované současným životem musí být přizpůsobeny specifičnosti historických měst
- Provoz vozidel musí být přísně upraven uvnitř historických měst nebo čtvrtí
- Zlepšení podmínek bydlení musí tvořit jeden ze základních cílů ochrany

Aalborská charta evropských měst a obcí, směřujících k udržitelnému rozvoji měst z roku 1994 a zejména **Nová Aténská charta z roku 1998** obsahující zásady plánování měst. Všechny tyto dokumenty obsahují zásady týkající se ochrany historického rázu a prostředí ve městech. Cílem je

vytvoření nového rámce plánování měst, který by odpovídal kulturním a sociálním potřebám současných a budoucích generací.

Z hlediska ochrany kulturních hodnot a památkové péče jsou platné legislativní postupy a zákony, zejména Stavební zákon č.50/1976 Sb. ve znění pozdějších předpisů, který upravuje vztah územního plánování a ochrany památek obecně, zejména prostřednictvím stanovení limitů využití území a Památkový zákon č.20/1987 Sb. ve znění pozdějších předpisů, který prostřednictvím prováděcí vyhlášky č.66/1988 Sb. stanoví povinnost orgánům státní památkové péče iniciovat pořízení územně plánovací dokumentace pro obce, na jejímž území se nachází památkové zóny.

Součástí legislativní ochrany našich historických měst jsou programy, směřující k finanční podpoře zajišťující regeneraci památkově chráněných území.

Dne 25.3. 1992 vláda schválila:

- **Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón České republiky**, jeho smyslem je nejen rehabilitace kulturních hodnot a ozdravení životního prostředí měst, ale také vytvoření atraktivních ohnisek rozvoje podnikatelských aktivit.

Dále byl 9.4.2003 vydán Pokyn MK pro užití a alokaci státní finanční podpory v

- **Programu péče o vesnické památkové rezervace a zóny a krajinné památkové zóny.**

Zaměřuje se na podporu obnovy a zachování kulturních památek, zejména památek lidové architektury, jako jsou například zemědělské usedlosti, chalupy, kapličky a boží muka, které se nacházejí v uvedených památkově chráněných územích.

V současné době je naše legislativa sjednocuje s evropskými dokumenty týkající se problematiky rozvoje území a trvale udržitelným rozvojem. Mezi významné dokumenty patří například Lublaňská deklarace o územní dimenzi trvale udržitelného rozvoje, vydaná v důsledku konference ministrů evropských zemí zodpovědných za územní plánování /CEMAT/ v Lublani 2003. Některé pasáže deklarace se týkají ochrany přírodního a kulturního dědictví a potřeby jeho zachování ve sjednoceném evropském prostoru.

7.4 Proces ochrany historických měst v ČR

Tradice cílené ochrany nejhodnotnějších historických měst u nás, nezahrnující výjimky a přirozenou potřebu vnímat hodnotu historických jader měst, začíná v 50. letech 20. století. V té době dochází vlivem nutnosti poválečné obnovy k objeovávání hodnoty historické architektury a historických souborů.

Již ve 40. letech probíhal proces výběru ochrany nejstarších našich měst. Tyto snahy pokračovaly v rámci poválečného plánu obnovy, kdy bylo vybráno k ochraně 22 městských jader. V roce 1950 bylo spolu s programem obnovy památek vyhlášeno 30 městských památkových rezervací v českých zemích a 8 na Slovensku.

/Praha-zatím mimo Nové Město, Český Krumlov, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Tábor, Třeboň, Prachatice, Domažlice, Cheb, Loket, Litoměřice, Nové město nad Metují, Pardubice, Litomyšl, Jihlava, Telč, Slavonice, Znojmo, Olomouc, Mikulov, Kroměříž a Štamberk.

Slovensko – Kremnica, Báňská Štiavnica, Spišská Sobotka, Kežmarok, Spišská Kapitula, Levoča, Prešov a Bardějov/ Pojetí ochrany těchto MPR se lišilo od pozdějších v tom, že se jednalo především o péči, nikoliv o právní ochranu.

V roce 1952 byl počet MPR rozšířen o dalších 6 měst. /Kutná Hora, Horšovský Týn, Kadaň, Horní Slavkov, Planá u Mariánských Lázní a Moravská Třebová/

V letech 1972, 73 se zpracovávala kategorizace 924 historických měst České republiky do tří kategorií dle těchto kritérií:

- vývojový význam sídla
- kvalita a zachovalost půdorysu
- hodnota a zachovalost zástavby, opevnění
- situování města v krajině.

Kategorizace, která byla schválena v roce 1984 a počítala s počtem 40 MPR a 160 PZ. /MPZ; PZ byla zakotvena až zákonem č.20/1987 Sb., o státní památkové péči/

Proces vyhlášení městských památkových rezervací pokračoval v roce 1989, vyhlášením dalších MPR / Brno, Kolín, Lipník nad Bečvou, Plzeň a Příbor/ a v 1992/Františkovy lázně a Terezín/. V letech 1990,1992a1995 pak následovalo hromadné vyhlášení městských památkových zón, v roce 1993 byly prohlášeny MPZ na území hlavního města Prahy.

Pražská památková rezervace,MPR Český Krumlov, Telč a Kutná Hora a části MPR Litomyšl a Kroměříž jsou chráněny i jako součást Seznamu světového dědictví UNESCO.

Prohlášení dalších MPR se nepředpokládá. Počet MPZ ještě konečný není.

Současně s výběrem měst pro plošnou památkovou ochranu probíhal od 70. let výběr památkově hodnotných venkovských rezervací a zón, prohlášení však bylo uskutečněno až od roku 1995.

7.5 Stručná charakteristika vybraných MPR

Praha / od 10. stol. Centrum českého státu, Karel IV., Nové Město, Pražský Hrad s románskou basilikou sv. Jiří, katedrála sv. Víta, Hradčany, Staré Město, Karlův most, věže, Malá Strana a její barokní paláce se zahradami, klasicismus 19. a 20. století/

Historické jádro Prahy v rozsahu MPR je součástí Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO od roku 1992.

Český Krumlov / dva Vltavské ostrohy s hradem, 14.stol. kostel sv Víta, barokní zámecké divadlo, renesanční radnice, domy, část Latrán/

Historické jádro Českého Krumlova je součástí Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO od roku 1992.

České Budějovice /pol. 13. století, Přemysl Otakar II., dominikánský klášter, věž, barokní radnice, masné krámy s empírovým průčelím, podloubí, divadlo, budovy 19.stol./

Jindřichův Hradec / 13. století, poddanské město, renesanční zámecký komplex původně z hradu, barokní domy, sloup sv. Trojice/

Tábor / r. 1420 husitské město, kostel, radnice, věž Kotnov, renesanční domy se sgrafity, obloučkovými a barokními štíty.

Třeboň / 13.stol. trhov. ves, opevnění, renesanční zámek, soustava rybníků a Zlatá stoka, podloubí domů, goticko renesanční ráz.

Prachatice / renesanční přestavba gotického města Rožmberky v 16. stol., luteránská škola s podloubím a sgrafitovým průčelím

Domažlice / v 10.stol. osada, celní stanice a knížecí hrad na zemské stezce, ve 13.stol. založeno Přemyslem Otakarem II. město, na náměstí gotické a renesanční domy s barokním a klasicistním průčelím,děkaný kostel z 13.stol., neorenesanční radnice.

Cheb / od roku 1265 gotické hrázděné město na románském půdorysu, románská falc s Černou věží, kaplí,zříceninou paláce a zbytky opevnění, řada gotických, renesančních a barokních staveb, komplex 11. kramářských domů v ploše náměstí –Špalíček, gotický kostel sv. Bartoloměje/

Loket / pod hradem v polovině 13. stol., barokní radnice, barokní úpravy domů/

Litoměřice / pol. 12, stol., 14. stol. Renesanční etapa, dům U kalicha, radnice, v pol. 17.stol. barokizace kostela Všech Svatých , barokní úpravy domů – O. Broggio, biskupská rezidence s dómem sv. Štěpána a domy s podloubím/

Nové město nad Metují / počátkem 16. stol. renesanční město a zámek, rekonstrukce domů a vzhled. Úpravy náměstí ve 20. stol.

Pardubice/ druhá pol.13.stol.,vedle goticko renesanční zámek, 1507 a 1538 přestavba, gotická Zelená brána a kostel, neorenesanční radnice/

Kolín /významné královské město zal. v pol. 13. stol., jehož půdorys je příkladem plně rozvinutého pravoúhlého uspořádání. Obrys historického jádra se blíží čtverci a čtvercové je také náměstí. Významnou dominantou je farní chrám sv. Bartoloměje, jehož stavba byla zahájena záhy po založení města. Je nejvýznamnější architektonickou památkou města. Město má hodnotnou zástavbu, z veřejných budov vyniká radnice v jádru gotická, s neorenesanční úpravou v 19.stol./

Litomyšl /z podhradí, Pernštejnské období, zámek, renesanční a barokní domy, církevní objekty, radnice/ zámek v Litomyšli je zapsán v Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO od roku 1999

Jihlava /bývalé horní královské město zal. Před pol.13.stol., původně ranně gotická zástava domů kolem náměstí, gotický farní kostel a kostel minoritský a dominikánský po pol. 13.stol. a spolu s jezuitským kostelem na náměstí tvoří siluetu města. V druhé pol. 16.stol. měšťanské soukenické domy. K památkovým hodnotám města patří dále radnice,, zbytky středověkého opevnění s goticko renesanční branou Matky Boží. Jihlava se řadí k velkým středověkým městům.

Telč /při pozdně románském zeměpanském dvorci osada ve 13.stol. hrad a rybníky Vítkovců, renesanční přestavba hradu na zámek, domy s podloubím, sgrafity a štíty, barokní průčelí/ Historické jádro města je zapsáno v Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO od roku 1992

Slavonice /pol. 13.stol., renesanční přestavba domů, sklípkové klenby, sgrafitová průčelí, atiky/ Renesanční domy ve Slavonicích jsou nominovány pro zápis do Seznamu světového dědictví UNESCO.

Znojmo /první osídlení v 9. stol., 1146 zmiňován románský přemyslovský hrad. Královské město založeno 1226 za Přemysla Otakara I. 1490 renesanční přestavba. V baroku přestavba románsko gotického hradu na zámek. Významné církevní památky, rotunda sv. Kateřiny 1037, gotický kostel sv. Mikuláše, kaple sv. Václava 1520, gotická věž radnice 1440. Na horním a dolním náměstí řada zachovalých gotických a renesančních domů, kapucín. klášter s kostelem sv. Josefa. Významné je znojenské podzemí.

Olomouc / město vzniklo v pol. 13.stol. z podhradí přemyslovského hradu. Nynější město rostlé půdorysné osnovy vzniklo ze soustavy starších osad s kostelíky, vytvářející trojúhelníkový útvar. Nejvýznamnější památkou je NKP Přemyslovský palác při chrámu sv. Václava zal. 1063. Významné kostely a církevní památky, farní chrám sv. Mořice, kapucínský klášter, soubor kašen a sloup sv. Trojice, památka UNESCO. Dochované části středověkých, renesančních a barokních hradeb. MPR patří mezi nejvýznamnější.

Mikulov /poddanské město, zal. v první třetině 14.stol. v podhradí při dálkových cestách. Obdélné náměstí, středověká předměstí a židovská obec s barokní synagogou. Hlavními dominantami jsou barokní zámek, piaristická kolej, gotický farní kostel sv. Václava a Ditrichštejnská hrobka. Přírodními dominantami jsou Svatý kopeček a Kozí Hrádek. Část dochovaných hradeb. Renesanční zástavba.

Kroměříž /kolem roku 1260 připojením nově založené části s velkým náměstím ke starší trhově vsi. Ve 14. stol. připojena židovská obec. Sídlo olomouckých biskupů kteří zde vybudovali na místě původního hradu raně barokní zámek s Podzámeckou zahradou. Věž zámku, radnice a piaristický kostel tvoří siluetu města. Nejvýznamnější památkou je raně barokní květná zahrada 60 let 17.stol. s bohatou skulpturální výzdobou., památka UNESCO/

Štramberk /zal.1359 na skalnatém ostrohu pod hradem. Jádro obdélníkovým náměstím s radnicí, dominantní je válcová věž „Štramberská trůba“. Dosud se významně uplatňuje lidová architektura

V roce 1996 bylo prohlášeno také prvních 17 krajinných památkových zón.

Smyslem plošné památkové ochrany je usměrnění funkčního využití a stavebních aktivit ve smyslu zásad památkové péče tak, aby bylo co nejvíce zachováno historicky cenné prostředí a regenerováno jako celek.

/Osovsko, Žehušicko, Novohradsko, Řimovsko, Orlicko, Libějovicko – Lomecko, Valečko, Chudenicko, Plasko, Lembersko, Zahrádecko, území bojiště u Přestanova, Chlumce a Barvářova, území bojiště u Hradce Králové, Slatiňansko- Slávičko, Lednicko – Valtický areál, Území bojiště bitvy u Slavkova 1805, Území bojiště bitvy u Přestanova, Chlumce a Varvařova 1813, Území bojiště bitvy u Hradce Králové 1866 a další./

Cílem ochrany ve vyhlášených krajinných zónách je úprava ochranného režimu směřující k k ochraně a zachování přirozeného krajinného prostředí.

7.6 Ochrana historické urbanistické struktury

Každé historické město má svoji charakteristickou strukturu odpovídající době vzniku a podmínkám, které byly pro vznik a vývoj důležité. Historická struktura je skladbou prvků, kompozicí a dalšími komponenty jedinečná pro toto město. Urbanistická struktura je tvořena:

- půdorysnou strukturou sídla
- parcelací, která stanovuje půdorysnou skladbu zástavby
- hmotovou skladbou zástavby
- dominantami
- kompozičními vztahy objektů a prostorů

Každý zásah do urbanistické struktury musí být předem pečlivě zvážen a způsob a forma realizace ověřena nejlépe variantním zpracováním.

7.7 Důvody pro plošnou ochranu našich měst a jejich částí, zásady památkové ochrany

Procesy změn v naší společnosti po roce 1989 prokázaly, jak je stabilita funkcí ve stávajícím organismu města ohrožená, jak snadno může dojít k nežádoucímu narušení historicky cenných objektů, struktur, historicky cenného prostředí.

K čemu dochází:

- ke změnám ve funkčním využití území
/dochází k úbytku ploch bydlení v centrálních zónách, změny v komerčních aktivitách
výstavbou nákupních center v okrajových polohách/
- ke změnám v trasách dopravní a technické infrastruktury
/koridory dopravních tras rychlostních komunikací a vysokorychlostních tratí železniční dopravy/
- ke změnám a necitlivým zásahům do stávajících prostorových struktur, ovlivňujícím vnímání dominant, panoramatu města, historicky cenných částí
/dochází ke zvyšování podlažnosti, perforaci a novotvarům střešního krytu, překrytí dominant/
- nerespektování měřítka a původní parcelace zástavby
- k nevhodné volbě materiálů a porušení autentičnosti historicky cenných objektů
- k novodobé zástavbě v nezastavěných částech a rozvojových lokalitách, vytvářejících „nové sousedství“ stávajících struktur
- k prosazování maximalistických projektů řízených ekonomicky silným investorem

Nástroje pro zachování kulturních hodnot a regulaci území MPZ, PZ:

Pro zopakování:

Základním legislativním dokumentem pro jakoukoliv řízenou činnost v území je Stavební zákon, na základě kterého je možno plánovat a realizovat změny a územní rozvoj měst a obcí. Touto činností se zabývá samostatná specifická disciplína – územní plánování.

Základním cílem a úkolem územního plánování je komplexně řešit funkční využití území, stanovit jeho organizaci, věcné a časové vazby rozvoje území.

Územní plánování vytváří předpoklady k zabezpečení trvalého souladu všech přírodních, civilizačních a kulturních hodnot v území.

Nástrojem územního plánování jsou:

- územně plánovací podklady
- územně plánovací dokumentace
- územní rozhodnutí

Územně plánovací podklady slouží pro zpracování územně plánovací dokumentace, pro územní rozhodování, pro sledování vývoje a vyhodnocování stavu a možností rozvoje území.

Územně plánovací podklady tvoří:

- urbanistická studie
- územní generel
- územní prognóza
- **územně technické podklady - mezi tyto podklady patří vyhodnocení kulturních hodnot, nebo památkový rozbor v území**

Územně plánovací dokumentaci tvoří:

- územní plán velkého územního celku
- územní plán obce.
- **regulační plán - v území plošné ochrany MPR, PZ - Plán zásad památkové ochrany**

Územní řízení je nedílnou součástí územního plánování, uzavírá územně plánovací proces v konkrétních případech schvalování jednotlivých investičních aktivit rozhodováním o umístování staveb a zpětnou vazbou ovlivňuje změny a doplňky územního plánu. Z hlediska ochrany veřejných zájmů, včetně ochrany kulturních hodnot, jsou zásadně důležitá rozhodnutí o chráněném území, nebo o ochranném pásmu a rozhodnutí o využití území. K územnímu řízení je příslušný stavební úřad a jeho účastníky jsou navrhovatel a fyzické a právnické osoby, jejichž vlastnická či jiná práva k pozemkům nebo stavbám jsou dotčena. K územnímu řízení poskytují svá stanoviska i dotčené orgány státní správy.

Územní plánování ve svých úkolech a činnostech v jednotlivých stupních územně plánovací dokumentace zahrnuje a vymezuje chráněná území, ochranná pásma, památkově chráněné objekty a zabezpečuje jejich ochranu. Stanovuje limity využití území, řeší umístění staveb, stanoví územně technické a architektonické zásady.

Co by měly regulativy zhodnocující památkovou hodnotu sídla, obsažené v regulačním plánu obsahovat:

- vymezení hranice ochrany- MPR, PZ, VPR, VZ, OPP a další
- vymezení nejhodnotnějších částí a bloků zástavby
- zpracování výstupů památkového hodnocení, vyznačení památkové hodnoty objektů a jejich hodnotných částí
- vyznačení objektů a území kulturních hodnot místního významu a tradic
- prostorové regulativy týkající se podlažnosti, tvaru střechy, měřítko členění fasády
- přístupnost objektů a vnitrobloků pro veřejnost, průchody, pasáže, orientace vstupů
- regulativy pro zástavbu proluk
- doporučení řešit problematiku příslušné části území vypsáním architektonické soutěže

Pokud se graficky obtížně znázorňuje naznačené množství informací, pořizují se samostatné výkresy sdružující příbuzné okruhy informací tak, aby bylo dosaženo příslušné podrobnosti informací.

Co obsahuje památkový rozbor území

Památkový rozbor je dokument, který se zabývá historickou hodnotou území, hodnotí památkovou hodnotu stávající zástavby a závady, které se v předmětném území nachází. Odborným pohledem a ověřením pomocí dostupných podkladů kategorizuje zastavěné i nezastavěné části území s doporučením změn, které se mohou v území realizovat.

Metodika není jednotná, není legislativní podklad, řídí se potřebami zmapovat území co nejlépe.

V grafické části elaborátu jsou vyznačeny na samostatných výkresech:

- vývojové etapy sídla
- stavebně historický průzkum a hodnocení

- mapa kulturních památek
- hodnocení významných prostor, náměstí, kompozičních os, dominant
- mapa památkového hodnocení /plán ochrany a zhodnocení území /

Příklad legendy mapy památkového hodnocení:

- A - objekty individuálně památkově hodnotné – k ochraně
 - dílčí narušení průčelí
 - zásadní narušení průčelí
 - zásadní narušení fasády pouze v parteru
- B - objekty doplňkového památkového významu – k zachování
- X - dílčí hmotová charakteristika objektu
- C - objekty s rušivou fasádou, k architektonické rehabilitaci
- D - objekty rušivé, určené k zásadní úpravě nebo k demolici s náhradou
- E - objekty urbanisticky rušivé, k demolici bez náhrady
- F - objekty novodobé, arch. a urbanisticky kvalitní
- G - objekty ostatní
- H - objekty zaniklé

A další podrobné údaje k doplňující zástavbě, vodním prvkům, zeleni, liniím zástavby, hraničním územím.

Památkový rozbor území zpracovávají odborná pracoviště Národního památkového ústavu, případně specializované projekční kanceláře ve spolupráci s historikem.

Požadavky ICOMOS /mezinárodní rada pro památkovou péči/ pro podrobnou regulaci památkových lokalit:

- definování a popis hranic chráněného území a ochranného pásma;
- využití území v širších vztazích, turistické poznávací trasy, propojující chráněné území s blízkými památkovými místy;
- plán zásad památkové ochrany
- řešení dopravy a technické infrastruktury
- podmínky rozvoje sociální sféry /životní podmínky obyvatel, zaměstnanost, zachování funkce bydlení a genia loci/;
- podmínky rozvoje cestovního ruchu;
- koordinace plánu zásad památkové ochrany a podmínek rozvoje cestovního ruchu.

V praxi je nutná koordinace a provázanost mezi zpracovanými podklady vyplývajícími z historické hodnoty /mapy památkového hodnocení/ a územně plánovací dokumentací. V podrobnosti Regulačního plánu je třeba správné detailní nastavení regulativů akceptujících zásady památkové péče.

Urbanistické regulativy vycházející ze zásah plošné ochrany historického dědictví, které by se v aplikaci na konkrétní případ měly aplikovat do regulativů územně plánovací dokumentace a po projednání by měly být uvedeny v závazné části územně plánovací dokumentace tak, aby se staly součástí obecně platné vyhlášky pro konkrétní obec /město/.

/Vybráno dle metodiky Principy památkového urbanismu, K.Kuča, V. Kučová, Státní ústav památkové péče Praha 2000. /

- při pořizování územně plánovací dokumentace je třeba rozvojové záměry koordinovat tak, aby uchování a rehabilitace památkových hodnot v území byla prioritou celého řešení
- musí být důsledně zachována historická prostorová struktura sídla a tomu odpovídající parcelace a půdorysná skladba zástavby včetně tradičních materiálů
- historická půdorysná struktura sídla je nadřazena dopravním hlediskům. Je zakázáno provádět demolice staveb s odkazem na dopravní závady. Komplikace v dopravě je nutno řešit režimem,

světelnou signalizací, vhodnou dopravní úpravou. Nové silniční průtahy nesmí být vedeny přes chráněné území a jejich trasy v rámci ochranného pásma nesmějí narušit souvislost a návaznost jednotlivých historických součástí sídla a významné prvky krajinné dispozice /např. aleje/

- musí být zachovány objekty kategorií A,B,C /dle památkového hodnocení/ a novodobé kvalitní objekty /kategorie F/
- je nezbytné definovat nejohroženější objekty v území, jejichž ochrana by měla být vzhledem k havarijnímu stavebně technickému stavu řešena prioritně
- je potřebné navrhnout žádoucí hmotové dotvoření území v těch partiích, kde je původní urbanistická kompozice narušena nebo zanikla
- novou zástavbu je třeba navrhnout přednostně na místě zaniklých objektů, pokud možno v původní půdorysné stopě a objemu. Pokud to není z objektivních důvodů možné, je nezbytné novostavby situovat na pozemek alespoň v intencích utváření historického půdorysu daného sídla
- půdorysné a hmotové řešení nové výstavby musí korespondovat s historickou hmotovou strukturou a parcelací. Dostavby dvorních traktů jsou možné jen tehdy, pokud se nebudou rušivě uplatňovat v pohledu z veřejného prostoru nebo v panoramatech. Jejich objem by neměl výrazně překročit obvyklou zastavěnost dané části sídla. Novostavby nesmějí rušivě ovlivňovat působení historických dominant a charakteristického panoramatu sídla. Při návrzích novostaveb je možno tvůrčím způsobem používat regionální principy a prvky tvarosloví, stavbu je vždy nutno uvést do souladu s existujícím kontextem sídla. Stavby se nesmí svým působením negativně prosazovat na úkor prostředí.
- při využívání objektů a navazujících ploch je třeba přihlížet k jejich kapacitním možnostem a stavebně technickému stavu
- při úpravách objektů které nejsou kulturními památkami je třeba zvážit úpravu jejich vzhledu tak, aby odpovídala celkovému charakteru území, ve vztahu k okolní historicky cenné zástavbě.
- před prováděním veškerých zemních prací je třeba oznámit záměr provádění těchto prací Archeologickému ústavu a umožnit provádění záchranného archeologického výzkumu.

Podrobné regulativy pro stavební činnost v území MPR a PZ jsou předmětem regulačního plánu a dalších stupňů projektové dokumentace potřebných pro realizaci záměru obnovy a rekonstrukce objektů, nebo dostavbu. Veškerá stavební činnost musí odpovídat legislativním předpisům vycházejícím z platné legislativy, která je obsažena v zákonech č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu /stavební zákon/ a zákon č. 20/ 1987 Sb., o státní památkové péči , ve znění pozdějších předpisů.

7.8 Městské památkové rezervace v ČR

	rok vyhlášení /územní ochrana od roku 1950 se neuvádí/
1. Brno	1989
2. České Budějovice	1980
3. Český Krumlov	1963,1987/UNESCO 1992/
4. Domažlice	1975
5. Františkovy Lázně	1992
6. Horšovský Týn	1982
7. Hradec Králové	1962,1987
8. Cheb	1981
9. Jičín	1967,1987
10. Jihlava	1982
11. Jindřichův Hradec	1950
12. Josefov	1987
13. Kadaň	1987

14. Kolín	1989
15. Kroměříž	1982/vybr. obj. UNESCO 1998/
16. Kuks	1971 /PR/
17. Kutná Hora	1961,1987/ vybr. obj. UNESCO 1995/
18. Lipník nad Bečvou	1989
19. Litoměřice	1978
20. Litomyšl	1965,1987/ vybr. obj. UNESCO 1998/
21. Locket	1979
22. Mikulov	1982
23. Moravská Třebová	1980
24. Nové město nad Metují	1969
25. Nový Jičín	1987
26. Olomouc	1967,1987
27. Pardubice	1964,1987
28. Pelhřimov	1969
29. Plzeň	1989
30. Praha	1971/UNESCO 1992/ /Staré město, Josefov, Nově město, Vyšehrad, Malá Strana, Hradčany/ rozloha MPR 863 ha
31. Prachatice	1981
32. Příbor	1989
33. Slavonice	1961,1987
34. Štramberk	1969
35. Tábor	1961,1987
36. Telč	1970/UNESCO 1992/
37. Terezín	1992
38. Třeboň	1976
39. Ústěck	1980
40. Znojmo	1971,1987
41. Žatec	1961,1987

Literatura, prameny:

- Kříž M.; Rekonstrukce a ochrana památek; VUT Brno 1997
 Lorenc, Vančura, Líbal a kol.; Praha Nové Město, Staré Město, Malá Strana, 20. století
 Líbal,; Starobylá města v Československu
 Vasiluk, Mencl; Města, hrady, zámky
 Schulz Ch,N.; Genius loci
 Hoffmann F.; České město ve středověku; Panorama Praha 1992
 Winter; Zlatá doba Českých měst
 Kuča, Kučová; Principy památkového urbanismu; Státní ústav památkové péče Praha 2000; příloha časopisu Zprávy památkové péče
 Nový O.; Konec velkoměsta; Mladá fronta Praha 1964
 Velkoměsto včera dnes a zítra
 Hruza; Teorie města; Budoucnost města
 Dějiny hmotné kultury, dějiny nehmotné kultury
 Hruška; Vývoj stavby miest
 Voženílek; Vývoj stavby měst
 Halík P.,Kratochvíl P., Nový O.; Architektura a město, AV ČR Praha 1996
 Prahou deseti staletí
 Zibrin; Vnímanie urbanistického prostoru

Lublaňská deklarace o územní dimenzi udržitelného rozvoje, sborník evropské konference ministrů zodpovědných za územní plánování /CEMAT/, Lublaň 2003